

החברה הערבית בישראל שבעה חודשים למלחמה: בין איפוק למחאה

אפרים לביא, מאיר אלרן, תומר פדלון | 9 במאי, 2024 | גיליון 1854

בחלוף שבעה חודשים ממתקפת חמאס ופרוץ המלחמה ברצועת עזה ובהמשך המתיחות הביטחונית הרב-זירתית, נשמרת הרגיעה ביחסי יהודים וערבים בישראל, לרבות בערים המעורבות. עד כה, לא התממשו החששות שהושמעו במערכת המדינית והביטחונית מפני התלקחות עימותים רחבים בין יהודים לערבים על רקע המלחמה, ובכלל זאת בחודש הרמדאן ובעיד אל-פיטר. בפועל, רוב הציבור הערבי מבקש להמשיך בשגרת חייו כמיעוט משולב בישראל, תוך שהוא ממשיך להסתייג מחמאס ומדרכו. עם זאת, במציאות החירום הנמשכת, צפות ועולות סכנות העלולות לפגוע ביציבות היחסים בין ערבים ליהודים ולהוביל להתדרדרות, עד כדי התנגשויות אלימות. בין הגורמים העלולים לגרום לכך: התחושות הקשות שעוררו היקף הקורבנות, ההרס והאסון ההומניטרי ברצועה בקרב אזרחי ישראל הערבים, תחושת ניכור גוברת בקרבם כלפי המדינה והרוב היהודי, הפגיעה בתחושת הביטחון האישי שלהם כתוצאה מהפשעה, המצב הכלכלי, וההגבלות על חופש הביטוי. על רשויות המדינה מוטלת האחריות לנטרל את הגורמים שמסכנים את יציבות היחסים עם החברה הערבית, ולפעול לקידום מתוך מבט לעתיד, הן בהקשר הפנימי והן בהקשר של קידום פתרון לסכסוך עם הפלסטינים לאחר המלחמה.

מאמר זה יתמקד בניתוח הגורמים העלולים לערער את שגרת היחסים בין המיעוט הערבי לרוב היהודי במדינה. נתייחס כאן לשבעה מרכיבים עיקריים:

א. ההתייחסות לקורבנות, להרס ולאסון ההומניטרי ברצועת עזה

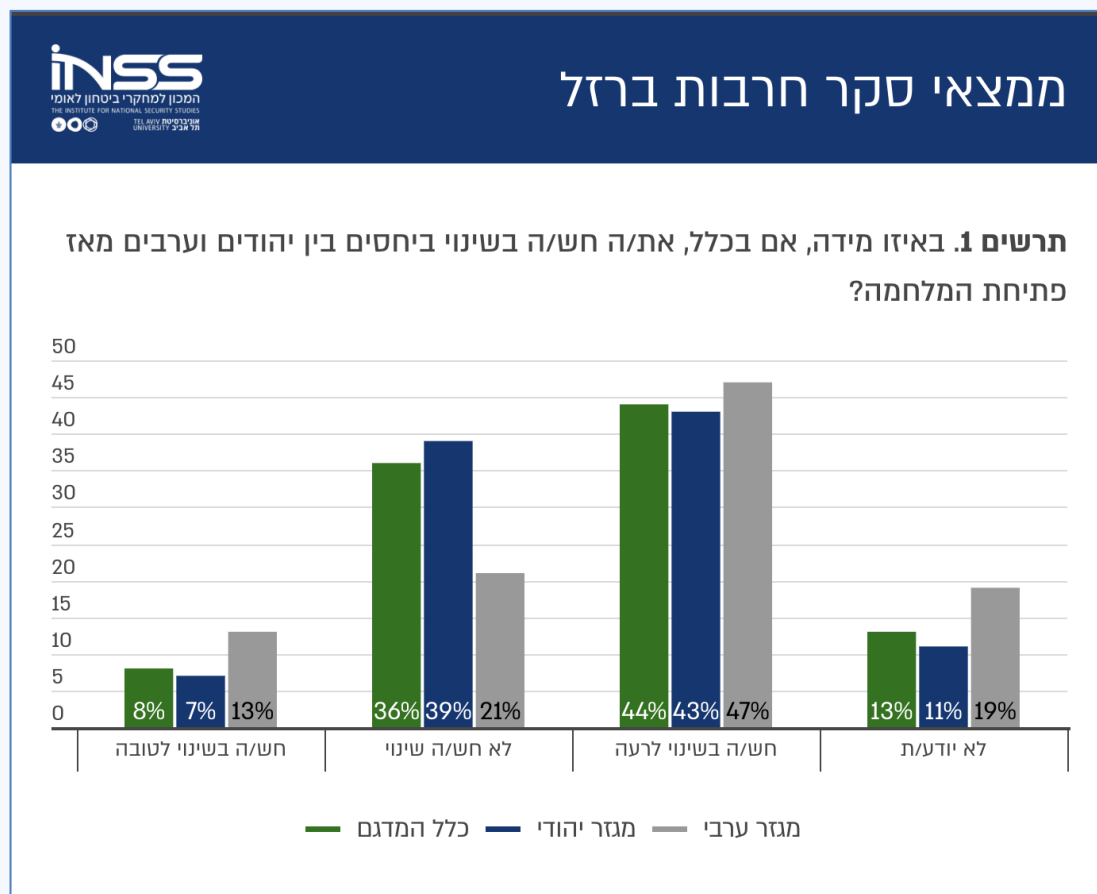
הציבור הערבי-פלסטיני בישראל חשוף למראות ההרס ולאסון ההומניטרי ברצועה ומושפע מהם במידה ניכרת. ככל שתמונות אלה נצרבות בתודעתו, עלולה להיחלש הזדהותו עם מאבקה של המדינה למיטוט תשתיות הטרור האסלאמי ברצועה. אף שרוב הציבור הערבי אינו מזדהה עם חמאס, רבים אינם מצדיקים את עוצמת התגובה הצבאית הישראלית והפגיעה באוכלוסייה האזרחית ברצועה, ורואים באלה כהדהוד ה"הנכבה". השיח הרווח בציבור הערבי הוא, כי כניסת צה"ל לרפיח תחריף מאוד את סבלם של העזתים. ככל שתימשך הטרגדיה האנושית ברצועה, יגבר הזעם בציבור הערבי ויתעורר דחף למחות נגד המלחמה. בצד גינויים

חריפים הנשמעים מצד מנהיגי ציבור ערביים והתארגנויות להרחבת הסיוע הומניטרי לעזה, ייתכנו גם ביטויי מחאה, דוגמת הפגנות ושבתות, העלולות להידרדר לאלימות. סימנים לכך נראו בצעדות שנערכו ביישובים אחדים ביום האדמה (30 במארס), במחאה נגד המצב ברצועה ובקריאות לעצור את המלחמה.

ב. תחושת ניכור גוברת כלפי המדינה והרוב היהודי

התייחסות של שרים בממשלה לאירועי אפריל-מאי 2021 כ"אנתיפאדה מבית" ומסגור המאבק באלימות ובפשיעה בחברה הערבית כ"מלחמה" נגד "אויב מבית", יצרו דימוי מוטה של המציאות. גישה מוקצנת זו באה לביטוי גם בדרישה של שרי הימין הקיצוני להטיל הגבלות על תפילות של ערבים בהר-הבית בחודש רמדאן האחרון. התנהלות כזו מכתימה את החברה הערבית כאויבת ומעמיקה את תחושת הניכור של האזרחים הערבים, באורח העלול לחזק את הרכיבים הלאומניים והדתיים הקיצוניים הקיימים בחברה הערבית.

קרב למחצית מהציבור הערבי, 47 אחוזים, חשים בשינוי לרעה ביחסים בין יהודים וערבים מאז פרוץ המלחמה (תרשים 1).

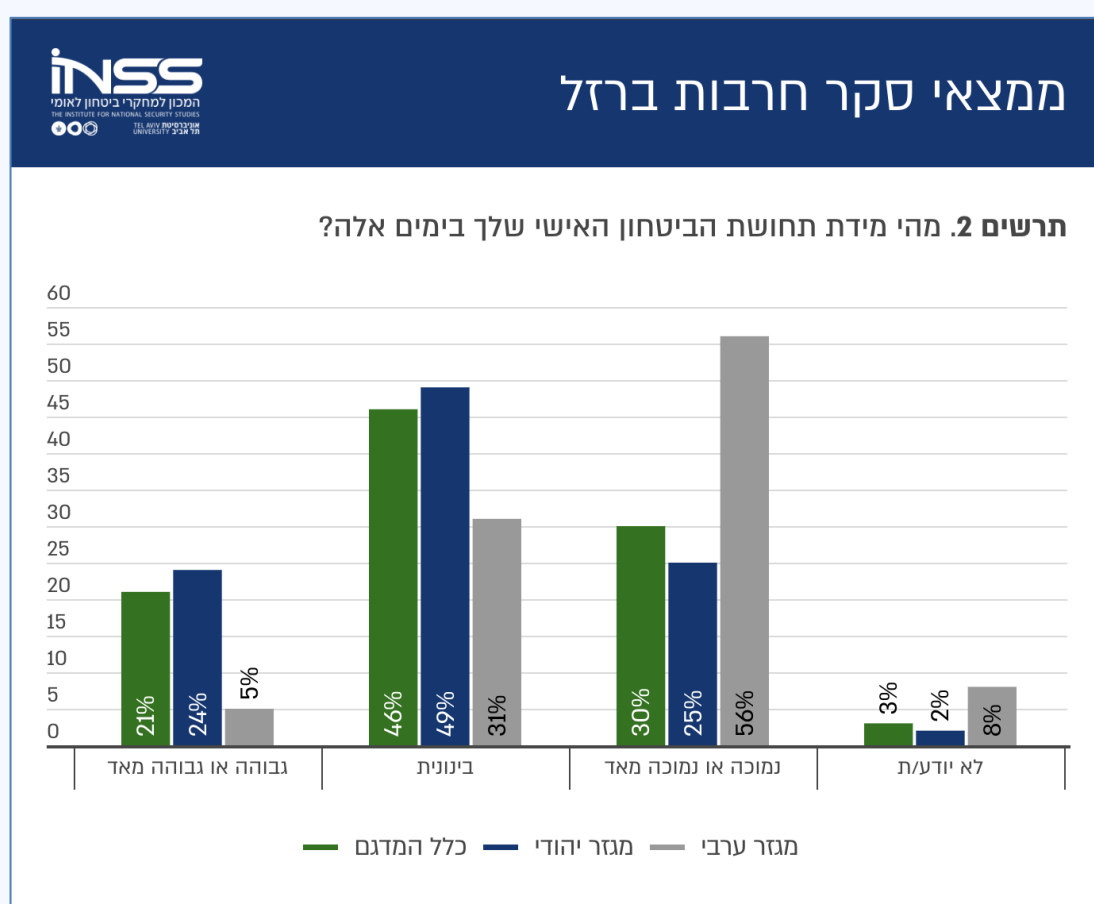
תרשים 1 - אפריל 2024

ג. פגיעה בתחושת הביטחון האישי

לאחר ירידה חדה שחלה במספר מקרי הרצח בחברה הערבית בשלושת החודשים הראשונים למלחמה, חזרו ממדי התופעה לקדמותם. זהו הנושא העיקרי המדאיג את החברה הערבית, העדה להמשך הזנחת הטיפול בפשיעה מצד המשטרה והממשלה. ואמנם, עד כה לא ננקטו מהלכים ממשיים לצמצום הפשיעה החמורה, דבר היוצר תסכול בחברה הערבית ותחושה עמוקה שהמדינה אינה עומדת לצידם בעניין חיוני זה. התחזקות הפשיעה והאלימות בחברה הערבית, והימצאות נשק רב ומגוון, הכולל כלים לפגיעה המונית בידי ארגוני פשיעה (רובים אוטומטיים, רחפנים נושאי מטען נפץ, רימוני רסס, לבנות חבלה, רקטות, מטולי רימונים), מהווה איום על הביטחון הלאומי, בעיקר כאשר גורמי האכיפה מוגבלים ביכולתם להתמודד עם האתגר.

ניתן להעריך, כי תחושת הביטחון האישי נפגעת גם בגלל ההקלות שניתנו לאחרונה בהליך הרישוי של כלי הירייה, שהגדילו מאוד את מספר הזכאים להחזיק בנשק. תופעה זו עלולה להעלות את הסיכויים לטעויות ולהתייחסות לכל מקרה ירי כלמעשה טרור ועקב כך לפגיעה בבלתי מעורבים.

מעל מחצית הציבור הערבי, 56 אחוזים, יותר מפי שניים מהמגזר היהודי, ציינו שתחושת הביטחון האישי שלהם בימים אלה היא נמוכה או נמוכה מאוד (תרשים 2).

תרשים 2 - (אפריל 2024)

ד. החמרה במצב הכלכלי

המלחמה פגעה ברווחתם הכלכלית של הערבים בישראל. הנתונים מצביעים על פגיעה גדולה יותר במגזר הערבי מאשר בכל מגזר אחר. לפי דו"ח בנק ישראל, עלה עם פרוץ המלחמה שיעור האבטלה במגזר, ובעיקר בקרב הגברים. תעסוקת אלה ירדה בתקופה זו ב-27 אחוזים לעומת 11 אחוזים בקרב גברים יהודים. גם בתחילת שנת 2024, כשנרשמה התאוששות בשוק העבודה, נרשמה התאוששות איטית יותר בקרב גברים ערבים, גם אם היא הצליחה להתקרב לרמתה ערב המלחמה. שיעור התעסוקה של גברים ערבים בגילאי 26-64 עלה בתחילת השנה ל-75.7 אחוזים, קרוב לרמה שנרשמה ערב המלחמה. ההיעדרויות מעבודה בגילאים צעירים יותר מחריפה את התופעה של צעירים חסרי המעש.

הנוכחות הגבוהה של גברים ערביים בענף הבנייה, שסבל מהאטה משמעותית בחודשים הראשונים של המלחמה, פגעה במידה ניכרת בתעסוקת גברים ערבים. בענפים אחרים סבלה תעסוקת הערבים מחששות הדדיים של עובדים יהודיים וערביים. לפי סקרים שנערכו, בשני הצדדים הביעו חשש כי המפגשים בעבודה, אחרי ה-7 באוקטובר, פוגעים בביטחונם האישי. לכך השלכה שלילית גם על עסקים ערביים שאינם נכללים בנתוני האבטלה. אלו מלינים על ירידה משמעותית בביקושים מהחברה היהודית, נוכח קריאות ברשתות החברתיות לחרם על עסקים ערביים.

גם הקיצוץ הרוחבי במשרדי הממשלה, שפגע בתוכנית החומש לחברה הערבית, גרם נזק בהיקף של 15 אחוזים מהתקציבים הייעודיים למגזר, שנועדו להתמודד עם הזנחה רבת שנים. קיצוצים אלה יובילו בטווח הקצר לפגיעה בחברה הערבית ובטווח הארוך גם לפגיעה בהכנסה הלאומית וכלכלת ישראל.

ה. החרפת ההגבלות על חופש הביטוי והתגברות תחושת הנרדפות

בחברה הערבית שוררת תחושת נרדפות מצד השלטון, לרבות המנגנונים האמונים על אכיפת החוק. מבחינתה, המדינה מוכיחה מדי יום כי היא אינה דמוקרטית, לפחות לא ביחס אליה. המעקב הצמוד של גורמי האכיפה אחר פוסטים ברשתות החברתיות, ובעיקר אחר דמויות משפיעות, כמו פרופ' נדירה שלהוב-קיבורקיאן, נתפס כמיועדת להגביל את חופש הביטוי ואת החופש האקדמי. זאת, בצד דיווחים על אודות הרחקה לצמיתות של סטודנטים ערבים ממוסדות להשכלה גבוהה, והפסקת עבודתם של ערבים במגזרי תעסוקה שונים.

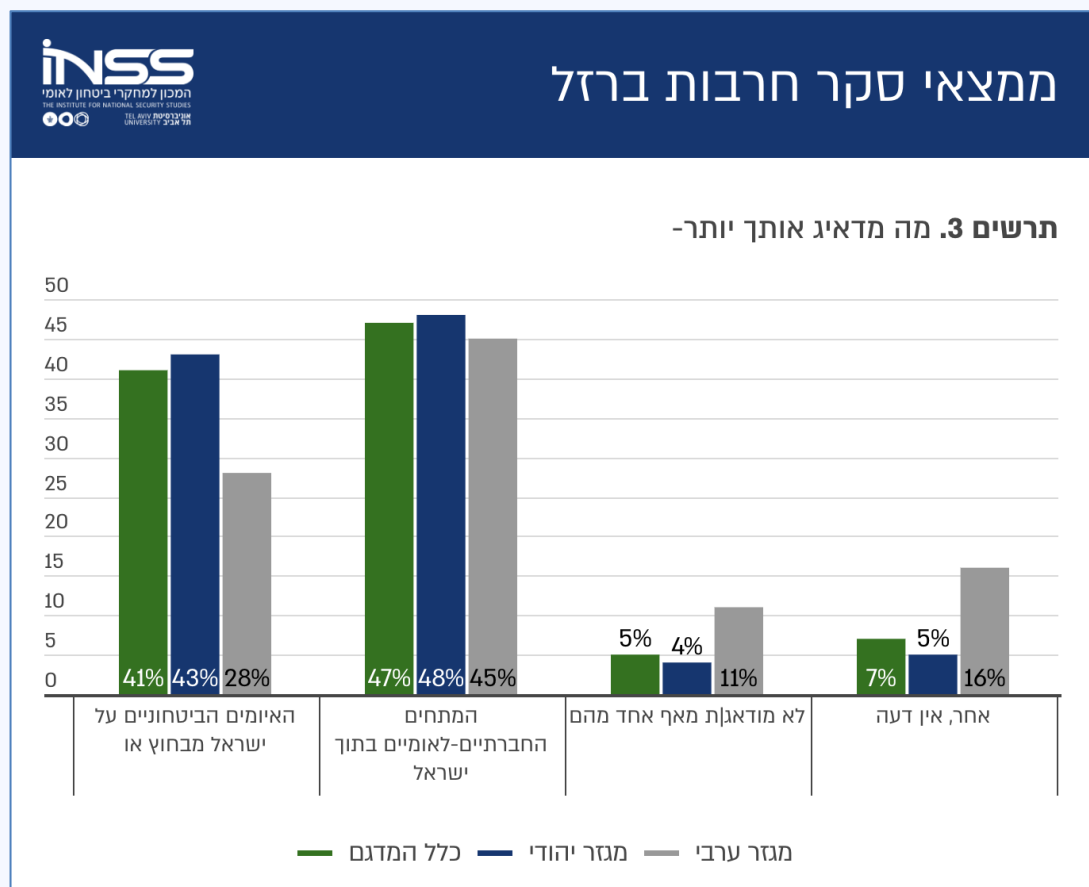
ו. פרובוקציות והתנכלויות מצד גורמים לאומניים קיצוניים - ערבים ויהודים

ככלל, החברה הערבית מסתייגת מאידאולוגיות קיצוניות ואינה תומכת בפעולות טרור שבוצעו לאחרונה על-ידי ערבים ישראלים. עם זאת, קיימות בקרבה קבוצות רדיקליות שלהן נוכחות בקרב צעירים וברשתות החברתיות. קיים חשש, שעם התארכות המלחמה יתרחשו פעולות מחאה והפרות סדר, שיביאו לעימותים בין גורמים רדיקליים, לאומניים ודתיים, שיבקשו לקדם

את סדר היום האידיאולוגי שלהם, וכן צעירים בעלי רקע פלילי, שיבקשו לנצל את המצב לצרכי פשיעה.

בקרב הימין הקיצוני היהודי פועלים גורמים בעלי גישה אנטי-ערבית מובהקת, שרואים באזרחים ערבים חלק מ"האויב" הפלסטיני, וזוכים ללגיטימציה מצד גורמים בכירים. אלה עלולים לקחת את החוק לידיים ולהתעמת עם קבוצות ערביות, בטענה להגנה על יהודים. ההתחמשות הנרחבת, מתחילת המלחמה, עלולה להזין אלימות מסוכנת בין יהודים לערבים. תפקידם של המשטרה וגורמי אכיפה הוא לבלום, על פי החוק, את הקבוצות הקיצוניות, ולמנוע מהן להיגרר להתפרעויות הדדיות.

45 אחוזים מהציבור הערבי מודאגים יותר מהמתחים החברתיים-לאומיים בתוך ישראל, וכ-28 אחוזים מודאגים יותר מאיומים ביטחוניים על המדינה מבחוץ (תרשים 3)

תרשים 3 - אפריל 2024

7. השפעת הרשתות החברתיות והתקשורת הערבית הזרה על הלכי הרוח

ערוצי הטלוויזיה הישראליים אינם המקור העיקרי למידע חדשותי עבור הציבור הערבי. כמחצית ממנו מחובר לצלחות לוויין פרטיות וצורך חדשות באמצעות כלי תקשורת זרים בשפה הערבית, ובעיקר ערוץ "אל-ג'זירה" מקטר והערוץ המסחרי "מוסאווה" מרמאללה, המכוון לאוכלוסייה

הערבית בישראל. בערוצים אלה נחשף הציבור הערבי למידע מפורט ביחס להיקף הקורבנות וממדי ההרס ברצועה, שאינו מוצג בערוצים הישראליים.

ברשתות החברתיות בחברה הערבית ניכרת התמקדות בכאב ובחמלה כלפי האוכלוסייה ברצועת עזה. השיח מאופיין בכעס על הפעולה הישראלית ובהבנה לדרך "ההתנגדות" כאמצעי לשחרור מהכיבוש. ברשתות מובעת סולידריות עם תושבי הרצועה וקריאה לחשוב עליהם במהלך התפילות בכלל, ובחודש הרמדאן בפרט.

סיכום והמלצות

יחסי המדינה והרוב היהודי עם החברה הערבית נוגעים ישירות לביטחון הלאומי. סכנה אסטרטגית טמונה עתה בהידרדרות לאלימות הדדית, העלולה להפוך את המדינה לזירת עימות בין יהודים לערבים. על רשויות המדינה מוטלת האחריות לנטרל את הגורמים שמסכנים את יציבות היחסים עם החברה הערבית, ולפעול לחיזוק היחסים וקידומם, מתוך מבט לעתיד. זאת, על בסיס ההכרה כי יש ביחסים המבוססים על ריסון ואיפוק, כדי למנף הסדר עתידי אפשרי בין ישראל לפלסטינים, לאחר המלחמה.

לכן, נדרש לנקוט כיום במהלך בעל השפעה תודעתית לשימור היציבות הפנימית. הרחבת הסיוע הכלכלי לרשויות המקומיות הערביות, לעסקים ולנזקקים תשפיע לטובה. זאת, בצד הימנעות מאכיפת יתר של ההגבלות על חופש הביטוי, הגברת המאבק בפשיעה ובאלימות, ריסון הגורמים הקיצוניים בשני הצדדים ומניעת התנכלויות ועימותים הדדיים שיש בהם פוטנציאל התלקחות.

תרמו לחיבור המאמר ולאוסף הנתונים: מוחמד ותד, אסטבן קלור, מורן דיטש, אלהאם שחברי, רבקה מלר.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט